

NYILAS MÁRTA

A budapesti nyomdászkönyvtár

Az első magyar munkáskönyvtár története 1865—1945

Kultúrtörténeti és munkásmozgalmi szempontból egyaránt érdekes a múlt század közepén Budapesten megalakult nyomdászkönyvtár története.

Közel száz év múlt el a könyvtár alapítása óta ; és hosszú évtizedekig ez a létesítmény volt Magyarország talán legjobban működő népkönyvtára. Több mint ötven éves régi helyiségében működik ma is. Könyvtárosa, FRÖHLICH Sámuel elvtárs még az első világháború kitörése előtt kezdte könyvtárosi gyakorlatát a szakszervezet könyvtárában, és bizonyára ő ma a leghosszabb szakmai gyakorlatra visszatekintő munkáskönyvtárosunk.

Alapítás

Közismert, hogy a legrégebben és legjobban szervezett szakma a nyomdászoké volt. A pesti nyomdászok jelentős bérmozgalma 1848-ban folyt le, akkor alakították meg segélyegyletüket is. Ezt az egyletet 1853-ban felszaltták, és csak 1862-ben alakult újjá.¹ A segélyegylet működése azonban nem elégítette ki a tagokat, és a német egyletek példájára 1865-ben a pesti nyomdászok is önképző egylet szervezéséhez fogtak. A megszervezésben a vezető szerep a LASSALLE és SCHULZE-DELITZSCH eszméit követő munkásoké volt. Az önképző egylet célját az alapszabályok így fogalmazták meg : „Tagjai szellemi kiképeztetésének előmozdítása, valamint anyagi érdekeinek őrzése.” Jelszavuk : „művelődéssel a szabadságért” volt.

E jelszó szellemében a nyomdászok az önképző egylet megalakulásakor, 1866 júniusában azonnal hozzáálltak a könyvtár létrehozásához is. BUSCHMANN Ferenc, az ideiglenes választmány elnöke vette kezébe a szervezést. A nyomdatulajdonosok is támogatták a nyomdászok szervezkedését (1870-ig

¹ A nyomdászok egyesülési formái a viszonyokhoz és a lehetőségekhez alkalmazkodva változtak az idők folyamán. 1876-ban az önképző egyletet a segélyező egylet-hez csatolták. A század végén megindult az országos egylet alakításáért folyó mozgalom, és ennek során a budapesti egyletből 1895-ben országos egylet lett. 1919-ig egymás mellett működött szakegyesület és segélyező egyesület azonos tagsággal. Dolgozatunkban az egyszerűség kedvéért kizárólag nyomdászegyletről beszélünk. A nyomdászok szervezkedésének ötven éves történetét NOVITZKY N. László : *Egyesült erővel* címen írta meg (Bp. 1912), a további huszonöt év történetét GROSZ Ernő ugyanilyen címmel (Bp. 1937).

az egylet választmányában is szép számmal szerepeltek a munkaadók,² és így a nyomdászsegédeken kívül több nyomda is hozzájárult könyv- és folyóiratadományaival a könyvtár megalapításához. 1866. szeptember elején már 500 kötetes könyvtár, heti kétszeri kölcsönzéssel állott a tagok rendelkezésére. A két első könyvtárnok: MAYER János és TÜRKE József voltak. Feladataikat az 1865. április 10-én kelt, 1866. június 10-én jóváhagyott alapszabály 11. §-a így határozta meg:

„A könyvtárnok az egylet könyvtárát és az olvasókört tartja rendben. Ugyanő köteles az egylet könyveiről rendes jegyzéket vezetni, a tagoknak kiadott könyvekről térítvényt venni, s az igazgató választmány üléseiben a könyvtár állásáról, valamint a tapasztalt hiányokról jelentést tenni.”

A könyvtár fejlődésének legfontosabb eseményei

Feltehető, hogy a könyvtár kezelése, működése az első években meglehetősen laza keretekben folyt. De a nyomdászoknak szívügye az olvasás, üléseiken foglalkoztak a könyvtár munkája megjavításával, egymás után hozták azokat a határozatokat, amelyek a fejlődést biztosították. A nyomdász-egylet hivatalos lapja, a *Typographia* rendszeresen közölte a nyitvatartási időt; ha ünnep miatt vagy más okból a kölcsönzési idő változott, ezt is közzétették a lapban. A könyvtár gyarapodását nemcsak az ajándékok biztosították (az ajándékozók között szerepelt JÓKAI Mór is³), 1870-ben a vezetőségi ülésen havi 10 forintot szavaztak meg könyvvásárlás céljaira, és azóta is rendszeres költségvetés áll a könyvtár rendelkezésére. Azt is elhatározták, hogy a késedelmes olvasók büntetéspénzt fizessenek, és a behajtott összeg szintén könyvtári célokra fordíttassék.

Igen nagy gondot okozott a *könyvek elveszése*. Az első leltári ellenőrzést 1874-ben végezték — amikor az egyesület új helyiségbe, a Dohány utcába költözött — s az ellenőrzéskor megállapították, hogy 1869 (az első könyvjegyzék felfektetése) óta 200 kötet veszett el. Ugyanakkor 120 hiányos kötetet selejtezték ki.⁴ Egy állástalan kollégát⁵ bízták meg a könyvek behajtásával, ki minden visszahozott kötet után 10 krajcárt kapott. A *Typographiában* felszólították a késedelmes olvasókat, közzétették neveiket. Szigorúan vették a büntetéspénzek behajtását is. 1877-ben a választmány elfogadta FELDMANN könyvtárnok javaslatát, hogy a könyvtartozásokat az egyesületi segélypénzekből vonják le.⁶

Noha rendszeresen sürgették, intették a késedelmes olvasókat, nem tudták megakadályozni a könyvek elkallódását. 1870-ben a könyvtárosok jelentették, hogy a „*Das Prachtwerk Ungar. Codex*” (valószínűleg a *Bécsi Képes Krónika* facsimile kiadásáról volt szó) eltűnt.⁷ 1901-ben olvashatjuk a *Typographiában*⁸ egy olvasó panaszát, hogy a legértékesebb könyvek hiányoznak, még azok a művek is, amelyek a szabályzat értelmében nem kölcsönözhetők; a BALLAGI-szótár, a *Typographia* és a *Gutenberg* évfolyamai.

1902-ben a könyvtárosok beszámoltak arról, ami a könyvtár nyári zárása alatt történt: a hiányos könyvek selejtezése, a hiányok megállapítása, esetleg pótlása, a sok-

² A munkaadók közreműködésének egyik oka az volt, hogy az egyletre kívánták áthárítani a beteg segédek ápolási költségeit, amit máskülönben a városi tanácsok rajtuk hajtottak be.

³ *Typographia*. 1877. 43. sz.

⁴ FELDMANN: *Geschichte der Vereinsbibliothek*. *Typographia*, 1877. 4. sz.

⁵ Uo.

⁶ *Typographia*, 1877. 28. sz.

⁷ Uo. 1870. 32. sz.

⁸ Uo. 1901. 3. sz.

szor megbotránkozató bejegyzések, rajzok eltávolítása — az olvasók ugyanis rosszul bántak a könyvekkel.⁹

A hibák állandó felhánytorgatása, a hanyag kölcsönzők kippellengérezése végül is eredményre vezetett. Legalábbis a nyomdászok, akik régóta igénybe vették a könyvtárat, ma úgy emlékeznek vissza, hogy a két világháború között már ritka volt a könyvelvesztés, vigyáztak a könyvekre.

Az egyesületi élet minden fontosabb mozgalma tükröződött a könyvtár munkájában. Így természetes, hogy amikor a nyolcvanas években az egyesület tagjai között megindult a „magyarosodási mozgalom”, a harc és vita elsősorban az egyleti lap körül volt,¹⁰ de ezzel összefüggésben foglalkozni kezdtek azzal is, hogy mi az arány a könyvtár magyar és német nyelvű anyaga között. S noha abban az időben a tagságnak több mint a fele németül olvasott,¹¹ szigorúan megszorították a német könyvek beszerzését. A magyarosodásért folyó küzdelem eredményességét mutatja, hogy rövid idő alatt megváltozott a magyar és német könyvek olvasottságának aránya. 1882/83-ban 1273 magyar és 1659 német könyvet kölcsönöztek, de 87 magyar és 32 német könyvet vásároltak, 1886-ban pedig 3716 magyar és 1789 német könyv kikölcsönzéséről számoltak be.¹²

Nem mentesült a könyvtár a hatóságok vexaturáitól sem. Az agrármozgalmak idején a rendőrség a fővárosi munkásszervezeteket is üldözte. Egy ilyen eljárás során 1898-ban átmenetileg a könyvtárat is lefoglalta a VIII. ker. rendőrkapitányság.¹³

Tudjuk, hogy a könyvtár kezdettől fogva igen népszerű volt az egyesületi tagság körében. LAEGEL Frigyes, Fiuméba szakadt nyomdász, 1917-ben *Die gute alte Zeit* c. cikkében visszaemlékszik a hetvenes évek mozgalmaira, és a könyvtárról mint az egyesület fő vonzóerejéről beszél.¹⁴ A könyvtár közkedveltségét bizonyítja a nyomdászegylet 1898. február 20-án rendezett matinéja, melynek egyik humoros száma a *Könyvtári óra* című jelenet volt.¹⁵

A könyvtárosok mindig az egylet legmegbecsültebb tagjai közé tartoztak, és a könyvtár ügyével az egylet vezetősége rendszeresen foglalkozott. ZAKA Lajos, a kilencvenes évek nagy bérharcainak vezetője, a *Typographia* szerkesztője, a szakszervezet titkára is gyakran foglalkozott a könyvtár ügyével. Útmutatásokat adott az olvasáshoz.¹⁶ 1899-ben írott cikkében megállapítja, hogy az „önművelési testületek” számára az első és fő kellék a jó könyvtár. „A fővárosi munkás egyesületek könyvtárai összesen nem állhatják ki vele a versenyt”, jelenti ki büszkén a nyomdászkönyvtárról. Kijelöli a könyvtár helyét a munkásmozgalomban: „A könyvtárral, ha az ellenségeseket nem is, a közönyösek meggyerhetjük ügyünknek.”¹⁷

Amikor pedig a szakszervezet nagyobb szabású tagszervezési kampányt indít, a könyvtár vonzóerejét is felhasználják új szakszervezeti tagok tobor-

⁹ Uo. 1902. 35. sz.

¹⁰ NOVITZKY i. m. 215—224. l.

¹¹ Budapest lakosságának tekintélyes része volt ekkor német anyanyelvű, és a Budapesten nyomtatott napilapok, folyóiratok, könyvek között is tekintélyes hányad esett a német nyelvűekre.

¹² *Typographia*, 1883. 39. sz., 1886. 34. sz.

¹³ *Egyletünk és a hatóságok*. *Typographia*, 1898. 8. sz.

¹⁴ Uo. 1917. 13. sz.

¹⁵ GÁBOR Jenő: *Könyvtári óra*. *Typographia*, 1898. 7. sz.

¹⁶ ZAKA Lajos: *Mit olvassunk?* *Typographia*, 1892. 43. sz.

¹⁷ ZAKA Lajos: *A szakegyesületi könyvtár*. *Typographia*, 1899. 40. sz.

zására, és azoknak a tagtársaknak, akik a kampány idején belépnek, azt a kedvezményt biztosítják, hogy a könyvtárat az egyébként kötelező 10 heti várakozási idő nélkül igénybe vehessék.¹⁸

A század elején a munkásmozgalom fellendült, sorra megalakultak a különböző szakmák szervezetei, mindegyikben könyvtár. „Köztudomású, hogy sok külföldi országgal szemben is kitűnő tulajdonságuk a szakszervezeteknek, hogy kisebb, nagyobb könyvtárral valamennyi fel van szerelve” — írja SZABÓ ERVIN 1910-ben.¹⁹ Az újonnan alakuló könyvtárak vezetői a nyomdász-könyvtárat tekintették példaképnek, ide jártak tanulni, annak rendszerét vették át.

A nyomdászszervezet tagságának emelkedésével az olvasók száma is egyre emelkedett, emelkedett a könyvtár forgalma. A nyomdász-szakszervezet is egyre erősebb lett. 1907-ben a nyomdászoké volt az első munkásszervezet, amely saját székházába költözött, a Gutenberg-otthonba. Itt kapott helyet a könyvtár is.²⁰ Az új helyiség új fejlődési lehetőséget jelentett, az első világháborúban akkor is, amikor a szakszervezet kulturális tevékenysége szünetelt (nem működött a dalkör, az előadások megszűntek), a könyvtár működésében fennakadás nem volt, bár a forgalom csökkent.

Kevés adatunk van a könyvtárról a *Tanácsköztársaság idején*. Tudjuk, hogy működött, régi nyomdász elvtársak tanúsítják, de statisztikai adatunk nincsen. DIENES LÁSZLÓ és KÓHALMI Béla dolgozták ki annak idején az egységes szocialista könyvtárhálózat tervezetét. A munkásság művelődési igényeinek kielégítésére elsősorban az üzemi könyvtárak szervezését tartották fontosnak, ezek központjai a területi könyvtárak lettek volna. A *Szakszervezeti Értesítő* 1919. június 7-i számában SZAKASITS ÁRPÁD ennek a programnak szellemében írta a következőket: „valamennyi szakszervezeti könyvtár oldódjék fel egy hatalmas könyvtárszervezetté, amely azután kerületenként állítana fel egy vagy több fiókkönyvtárat... szakszervezeteink csak a szakirodalommal foglalkozó részt tartanák meg.”

De ennek a programnak megvalósítására már nem került sor.

A Tanácsköztársaság bukása hosszú időre minden haladó mozgalmat megbénított, a föld alá kényszerített. Az *ellenforradalom* csapásait megérezte a nyomdász-könyvtár is. Több mint hatvan éves folyamatos munka után működése szünetelt. A szakszervezetbe bemenni is veszélyes volt az első időkben, a baloldali könyveket kölcsönözni sem engedték. Fejvesztettség, zavar, kiábrándultság vett erőt a munkásokon. Mindez azonban nem indokolta eléggé, hogy a könyvtár több mint 4 évig nem kölcsönzött, hiszen a legtöbb szakszervezetben a kulturális munka 1921-től rendszeresen folyt. 1921-ben már a nyomdász tagság a sajtóban is sürgette a könyvtár megnyitását.²¹

1922. február 27-ére végre meghirdették a könyvtár megnyitását, de valamilyen oknál fogva a munka mégsem indult meg. Feltételezzük, hogy a könyvtár rendjére oly kényes nyomdászok rendezés nélkül nem akarták megnyitni a könyvtárat, mert a legközelebbi könyvtári hír 1923-ban arról

¹⁸ *Typographia*, 1899. 45. sz.

¹⁹ SZABÓ ERVIN: *Emlékirat a községi nyilvános könyvtár létesítéséről*. 10. l.

²⁰ Az egyesület és vele a könyvtár több ízben költözött. A budapesti címjegyzék segítségével a következő címeket sikerült megállapítanunk: 1870: Landstr. 8, 1874: Dohány u., 1879: Dob u., 1882: Sándor u. 32., 1887: Sztáhlly u. 1., 1904: Hunyadi tér 7., 1907: Kőlcsey u. 1.

²¹ KRAHOLETZ SÁNDOR: *A könyvek*. *Typographia*, 1921. 52. sz.

számol be, hogy hónapokig tartó munka eredményeképpen elkészült a könyvtár 60 lapos címjegyzéke, amely közel 10 000 címet tartalmaz.²² Végül HERZOG Salamon *Mit és hogyan olvassunk?* című cikkében²³ olvassuk, hogy október 15-én négyéves szünet után megnyílt a könyvtár. A könyvtárosi teendőket SCHAEFFER Mór látta el, aki tizenhét év óta volt könyvtárosa a szakegyletnek.

A könyvtár tehát megindult, de a régi forgalmat nem tudták már elérni. A lemaradás a tagságnak is feltűnt. B. K. szaktárs 1926-ban írott cikkében megállapítja, hogy a háború előtt ötször hetenként négy könyvtáros alig győzte a munkát, most pedig elegendő, ha két könyvtáros heti három alkalommal kölcsönöz. Megemlíti, hogy a nők aránya is feltűnően csökkent. Az okokat kutatva B. K. utal a magas — 50 000 koronás — betétösszegre és arra is, hogy a sport iránti nagy érdeklődés elvonja a szaktársakat az olvasástól.²⁴

A csökkenés tényleges oka — nézetem szerint — általános szakszervezeti kérdés. A nyomdászszakszervezet ugyanebben az időszakban is magába foglalta a szakma dolgozóinak csaknem 100%-át, de megalkuvó vezetősége tartózkodott a politikai tevékenységtől, a bérek elérhető magas színvonalát megalkuvó tárgyalásokkal igyekeztek biztosítani. A nyílt bérharcok, sztrájkok megszűntek. A szakszervezet látogatása, az aktív részvétel a szakszervezet életében így már nem hatott oly vonzóerővel a munkásságra. Másrészt a SZABÓ Ervin által alapított fővárosi könyvtárhálózat is részben kiépült, a kerületi pártszervezetekben, a munkások tömegszervezeteiben (TTE) is megalakultak a kisebb-nagyobb könyvtárak — a nyomdászoknak nem kellett a Gutenberg-házba menni, ha könyvhöz akartak jutni.

A nyomdászokat, akik az első világháborút megelőző éles bérharcok idején jelentős eredményeket vívtak ki, a HORTHY-korszakban általában munkásarisztokratáknak, a jobboldali szociáldemokrata vezetők támaszainak tekintették. Természetesen a nyomdászok körében is volt baloldali mozgalom, működött szakszervezeti ellenzék, voltak forradalmár ifjúmunkások. Ezek munkája elsősorban kulturális területen érződött. Elnyomott népek szabadságmozgalma gyakran szorul vissza kulturális területre — így volt ez Magyarországon is nem egyszer a XVIII. század óta. Ez a jelenség érvényesült a HORTHY-korszakban a legális munkásmozgalomban. Baloldali törekvések voltak észlelhetők a nyomdászok szavalókórusában, színjátszóinál — voltak baloldali szemináriumok, ismeretterjesztő előadások, és a könyvtárnak is megvolt az a jelentősége, hogy a magyar nyelven hozzáférhető szocialista irodalmat közvetítette. A magyar könyvkiadás által szabott korlátokat is megkísérelték áttörni, amikor a külföldön — Csehszlovákiában, Franciaországban — megjelent kiadványokat megszerezték.²⁵

A könyvtár munkáját, az olvasók ízlésének kialakulását befolyásolták a szakszervezet által rendezett ismeretterjesztő előadások. A húszas évektől rendszeressé váltak az *irodalmi előadások* is. Az előadók között a szociáldemokrata funkcionáriusokon kívül a haladó polgárság képviselőit is megtalálhattuk. Az októberi forradalom idején kinevezett és az ellenforradalom által elűzött egyetemi tanároknak a szakszervezetek adtak lehetőséget magas

²² [Révész Zsigmond] — mond: *A tudás hatalom*. Typographia, 1923. 38. sz.

²³ *Typographia*, 1923. 38. sz.

²⁴ Uo. 1926. 43. sz.

²⁵ FRÖHLICH Sámuel közlése.

színvonalú ismeretterjesztő munkára. Így rendszeres előadója volt a nyomdászoknak BENEDEK Marcell, 1922-től kezdve. Évenként több előadást is tartott. (Az olvasás művészetéről, a modern magyar irodalomról, a francia irodalomról stb.) Vendégül látta a szakszervezet a liberális és radikális írókat, újságírókat is. A harmincas években többször adott elő HATVANY Lajos, MÓRA Ferenc TÁNCSICSról beszélt a nyomdászoknak. ZSOLT Béla 1932-ben *Politizáljon-e az irodalom?* címmel tartott előadást (természetesen a politizáló, sőt szocialista irodalom mellett foglalt állást). A szociáldemokrata előadógárda tagjai közül irodalmi kérdésekkel általában BRESZTOVSZKY Ede, BRAUN Soma és JUSZTUSZ Pál foglalkoztak.

Az előadásoknak vonzóereje volt, hogy szembenállottak a HORTHY-korszak hivatalos irodalomszemléletével, sok szempontból túljutottak annak provincializmusán; az előadók igyekeztek tájékoztatni hallgatóikat a külföldi haladó — vagy általuk haladónak tartott — irodalmi mozgalmakról is.²⁶

Jelentős feladatot oldott meg a könyvtár 1935-ben, amikor a vidéki szervezetek támogatására *vándorkönyvtárakat* szervezett.²⁷ 50—50 kötetből álló, gondosan összeválogatott könyvanyagot küldtek a vidéki városok nyomdászkönyvtáraiba azzal, hogy ez az anyag háromhavonként cserélődjék. Az első évben hat vándorkönyvtárat szerveztek, az 1939-i jelentés szerint már 16 vándorkönyvtár biztosította a vidéki szervezetek jobb könyvellátását.

Fontos esemény a szakszervezet életében a *sakkönyvtár* megnyitása. A nyomdászok mindig sokat foglalkoztak a szakmai képzéssel, és amikor a 40-es években felvetődött a szakmai könyvtár megalakításának gondolata, visszhangra talált a nyomdászság között. A régi könyvtár szakanyagából, a szaktársak ajándékaiból 1941. november 16-án²⁸ megalakult a sakkönyvtár. Büszkesége a nyomdásztársadalomnak. A drága és ritka sakkönyveket tanulmányozni kívánó szaktársaknak olvasóterem állott rendelkezésére. Így most már két könyvtár volt. A Gutenberg-otthonban a nyilas és náci rémuralom, Budapest ostroma kényszerű szünete után ma is két könyvtár működik.

Kölcsönzések nyilvántartása

A hetvenes években — főleg a német szakszervezeti könyvtárak példája nyomán — kialakult a könyvtár rendje, amely kisebb ésszerűsítésektől eltekintve meg is maradt. Ezt a könyvtári rendet vették át kisebb-nagyobb változtatásokkal a többi szakszervezetek is.

A könyvtárba való belépéshez szükséges volt a szakegylet igazolása, hogy az olvasni vágyó érvényes tagsággal rendelkezik-e, 1871. március 1-én vezették be a könyvtárba a kölcsönzőjegyet.²⁹

²⁶ Az előadásokat rendszeresen hirdették a *Typographiában*.

²⁷ Grosz Ernő i. m. 189. l. Itt jegyezzük meg, hogy a könyvtár még 1871-ben fiókot nyitott Vácott. 1869—96-ig pedig Budán volt olvasószoba. Ennek forgalmáról vannak adataink az 1876—78-as évekből: havonként 20 kötetnél nagyobb forgalmat nem bonyolítottak le. Takarékosági okokból szüntették meg — a tagság élénk tiltakozása közben. Felhoztak pl. olyan érveket, hogy a budai nyomdászoknak hídpénzt kell fizetniük, ha Pestre jönnek könyvért, továbbá, hogy az olvasók egy része esetleg a klerikális könyvtárakat venné igénybe az egyesületi könyvtár megszűnése esetén. (*Typographia*, 1877/4, 1876/27, 1878/5.)

²⁸ *Typographia*, 1941/47.

²⁹ F—N: *Geschichte der Vereinsbibliothek*. Typographia, 1877. 4. sz.

A kölcsönzések nyilvántartása, meglehetősen körülményesen, naplóban történt, és a kölcsönzési forgalom emelkedésével azt a meglehetősen kényelmetlen (és sok jogos panaszra okot adó) módszert vezették be, hogy a kölcsönzési idő első félórájában csak a könyvek visszavétele történt, a másik félórában került sor a könyvek kikölcsönzésére.

Az olvasó a katalógus alapján kiírta a kívánt könyvek helyszámait sürgősségi sorrendben (és a könyvtárosok, bármennyire kényelmetlen volt is, ezt a sürgősségi sorrendet figyelembe vették).

A nehézkes könyvtári adminisztráció, a taglétszám, az olvasók számának emelkedésével kellemetlenebbé vált, feszültté tette a könyvtári órák hangulatát. Képet ad a könyvtári viszonyokról a *Typographiában* 1907-ben megjelent olvasói panaszlevél és a könyvtárosok válasza. Feltételezzük, hogy a legtöbb panaszlevélhez hasonlóan a mi olvasónk is kissé túlozta a hibákat, de a könyvtárosok válaszában fölényes hangja visszatetsző — úgy látszik, a szakszervezeti bürokrata hírhedt típusára a könyvtárosok között is rá lehetett akadni. Mivel ez a levélváltás igen hüen jellemzi a könyvtári viszonyokat, majdnem teljes egészében közöljük:

„November 27-én a nyomdából egyencst a szakegyetbe mentem, kiváltandó könyvtári igazolványomat. Itt szerencsém volt, nem voltak sokan, vagy tízen állhattunk csupán a lecsapóablak előtt, mindazonáltal vagy egy óra tellett bele, míg az igazolványt kézhez kaptam. Ennek okát abban sejttem, hogy hol egy szaktárs jött a sakkot átadni, hol egy szaktársnő, kinek a kalapja véletlenül a szekrénybe lett bezárva, azután újra egy szaktárs egy sakkal s végül az Auerfény egy munkása, ki égőttesteket szállított, zárta be a „műsoronkívüliek” sorát. Mentségül tudom be azt is, hogy itt igenis előbb át kell lapozni a foliókat, vajjon az igazolványt kérő szaktárs jogos-e a könyvtár használatára. Ezeket mérlegelve hamar kibékültem a helyzettel s indultam a könyvtár felé, de bizony nem jutottam messzire, már a folyosón kellett átgördíthetetlen akadályok miatt haltot csinálnom s csak ágaskodva tudtam be-bepillantani a könyvtári előszobába s látva a benn szorongó, izzadó tömeget, még boldognak éreztem magam, hogy a légfűtésű folyosón rekedtem. Itt vártam egy félórát s azt a csodálatos megfigyelést tettem, hogy e félóra alatt igenis jöttek szakadatlanul, de bizony egyetlen sem ment el, tehát egyetlen könyvkiadás sem intéztetett el s hogy a csapóablak egyetlenegyszer sem nyílt föl. Miután tovább nem várhattam, távoztam.

A következő estén, 28-án, 1/27 órakor újra ott termettem, óvatosságból kértem egy szaktárstól egy katalógust, kiírtam egy pár számot s azokat az igazolvánnyal együtt beadtam, bizton remélve, hogy most már a blankettával együtt könyvet is fogok kapni. Ez alkalommal egy mögöttem álló szaktárs volt oly vakmerő, szólni az átvevő könyvtári hivatalnok úrnak, hogy vegye már át az ő könyvét is. Ez az úr pedig válaszképpen rárivalt a szaktársra, hogy: „Nem tud várni? Akkor menjen haza!” És azt olyan hangon, mely elárulta, hogy azt csakis a magyar közigazgatási hivatalokban leshette el. — Egy másik eset: A könyvkiadásnál (8 óra után) ... Azt — vélem — mondanom sem kell, hogy én e második esetben is könyv nélkül távoztam; kikaptam a blankettát, a katalógust és vissza a fölírt számokat tartalmazó cédulámat. És 1/29 óra lévén, már nem remélhettem elintézését ...

Harmadik este végre elértem céloimat s másfél órai várakozás után kaptam egy könyvet.

Már most konstatálni kívánom, hogy e mizériáknak, e tarthatatlan állapotoknak főoka a könyvtári szabályzat ominózus 2. pontja: „7-től 1/28-ig adhatók vissza a kiolvasott könyvek s 1/28-tól 8-ig vehetők át az újabb könyvek”. — Miután a szaktársak és szaktársnők javarésze messze lakik, nem marad nekik más hátra, mint a nyomdából egyenesen a könyvtárba menni s így 6 órától 1/28-ig gyülekeznek a könyvtárt igénybevevők abban a kis előszobában s mire a könyvek kiadása kezdődik, a szó szoros értelmében irigykedéssel gondolunk azokra a bizonyos hordóbeli heringekre! Ehhez járul még, hogy tél lévén, mindenki melegen öltözve és télikabátban kénytelen itt 1/2 órát keresztül izzadni. Nem is szólva arról a lehetőségről, ha valaki 10 perccel 1/28 után jön, amikor már sem be nem adhat, sem ki nem kaphat könyvet; pedig hát a könyvtári óra mégis csak 8-ig tart.

Hogy ennek így *muszáj* lenni, hogy ehhez az egyetlen élvezethez, amelyet nekünk a szakegyesület nyújt, ilyen kellemetlenségek és cnyvi idővesztés árán lehessen csak jutni, azt bátorodom kétségbe vonni. Szerintem a dolog sokkal egyszerűbb és praktikusabb volna, ha: 1. a könyvtári órát $\frac{1}{2}$ 7-től $\frac{1}{2}$ 8-ig határoznák meg; 2. ha a könyvek bevétele és kiadását nem különítenék el egymástól, hanem személyenként, úgy ahogy az „ügyfelek” érkeznek, vennék át és adnák is ki rögtön a könyveket. Mégpedig tessék két könyvtárosnak a két *nyitott* ablakhoz ülni, az egyiknél átvenni a könyvet, az elkönyvelendőt elkönyvelni, közben az egyik segédkönyvtáros besorozza az átadott könyvet, míg a másik megkeresi a kért könyvet, ami egy rendezett könyvtárnál szintén nem tarthat tovább, mint a besorozás; a másik oldalon pedig tessék kiszolgáltatni a könyvet. Ezzel eleje vétetnék annak, hogy az a kis előszoba heringes-hordóvá válhasson, kiáltó ellentétéül a csapóablak mögött levők kényelmének. És hogy ez az eljárás tovább tartana, mint a jelenleg gyakorlatban levő, azt nagyon nehezem esne elhinni.

Kifogásolom továbbá a szabályzat 3. pontját, hogy: „egy kötetnél több nem adható ki”... Fölteszem továbbá, hogy egy szaktárs egy két-három kötetből álló művet akar kivenni. Az első kötetet megkapja, azonban a következő kötetet sokszor egy hétig sem sikerül neki megkapnia... Ennek kapcsán természetesen a terminus is meghosszabbítandó volna, legalábbis 4 hétre, azonban azon módosítással, hogy minden lefolyt hét után megújítani, ennek elmulasztása esetében büntetést fizetni tartoznánk. És hogy a kockázat — ha erről ugyan szó lehet — így nagyobb volna, azt szintén kétségbe vonom...

A 11. ponthoz az a megjegyzésem, hogyha egy szaktárs blankettájára kivéttetik egy könyv, az felel érte, mint ahogy felelőssé is teszük érte, akár ő olvassa, akár a szomszédja...
Mittelman. ³⁰

A válasz:

„A Typographia 49. száma Mittelman szaktárs tollából „A könyvtár és annak szabályzata” címen cikket közöl, melyre feltétlenül szükségesnek találjuk a válaszadást, már csak annál is inkább, mivel a cikkben maguk a könyvtárosok is vádolva lesznek s főként pedig azért, mert cikkíró szaktárs, dacára annak, hogy külföldi példára hivatkozik, cikke keretében élénk bizonyosságát adja annak, hogy a helyi viszonyokat nem ismeri s így azok előtt, kik mindezekkel tisztában vannak, szinte nevetségessé teszi magát...”

Mi csak a cikknek azon részére óhajtunk válaszolni, melyben minket mint „hivataltok urak”-at idéz... s főleg a munka lassú és szervezetlen voltát kifogásolja.

Legyen meggyőződve cikkíró szaktárs, hogy a könyvtár ügykezelését nem mi, hanem ehhez értő elődeink csinálták meg s ez annyira beválik, hogy az elmúlt héten is három szakma küldöttei jártak nálunk a könyvtári ügykezelés tanulmányozása céljából.

Lássuk csak, hogy milyen akadályok merülnek föl, ha az illető olvasók, respektálva a könyvtár szabályzatát, ahhoz tartják magukat. Ha valaki a szabályzatok értelmében a szükséges mennyiségű számokkal egyetemben beadja blankettáját, sokat mondunk, húsz perc alatt megkapja a kért könyvet, minden Golgota-járás nélkül. Ha azonban cikkíró szaktárs a helyi viszonyokat ismerné, úgy tudná, hogy a szabályzat az olvasók részéről egyáltalán nem respektáltatik. Beadatik 1—3—5—10 szám s ebből bizony nem mindig lehet bent levő könyvet találni, mert ugyanaz még 20 számnál is megtörténik azért, mert szaktársak javarészt Jókait, Beniczkynét, Zolát és Vernét olvassák. Ezúttal nem is szólunk arról, hogy számok egyáltalán nem adatnak vagy pedig nem a blankettába lesznek azok az olvasók által betéve, hanem a könyvbe, s így azt az illető könyvtáros észre sem veszi. Természetes következménye annak, hogy ez esetben külön kell számokat kérni, s ez késlelteti a munka menetét. Ehhez járul még az is, hogy valahányszor a könyvtáros az ablaknál megjelenik, folyton csipkedéseknek, célzásoknak van kitéve, s ez esetben ha el is ragadtatná magát — ami különben nem úgy igaz, mint cikkíró állítja —, nem a könyvtárosok a hibásak, hanem a mindezeket inszzenáló szaktársak.

A cikkíró által ajánlott könyvtárszabályzat módosításáról a következőket:

Igaz, hogy a 2. §. úgy intézkedik, hogy $7\frac{1}{2}$ -ig vétetnek be a könyvek s $\frac{1}{2}$ 8—8-ig adatnak ki; igaz azonban az is, hogy éppen a könyvtárosok részéről nem lesz ez betartva, mert a könyvtár már $\frac{1}{2}$ 7 óraker nyílik, s míg jelentkező van, be lesz véve és ki is lesz adva könyv és így megtörténik, hogy 9 óraker is kap az olvasó könyvet...

³⁰ A könyvtár és annak szabályzata. Typographia, 1907. 49. sz.

Egyenkénti beszédéről a főkönyvi rendszer mellett szó sem lehet, mert az háromszor annyi ideig tartana . . .

Az pedig merőben abszurdum, amit a cikkíró állít, hogy folytatásos műveknél a folytatásra várni kell; mert tudvalevő, hogy folytatásos művet többen egyszerre nem olvasnak; igaz, hogy azelőtt úgy volt, mint cikkíró állítja.

A könyvek átvizsgálására pedig szerintünk még több gondot kellene fordítani, mert — és itt domborodik ki legjobban az a tény, hogy cikkíró nem ismeri a helyi viszonyokat — ugyancsak nem viseltethetünk több bizalommal az olvasók iránt, amikor napról-napra tapasztalhatjuk, hogy egész új könyveket a t. szaktársak mikép tesznek tönkre.

Végül pedig még egyet. Ami azt az állítólagos lassú munkamenetet igazolja. Tudvalevő, hogy az új olvasót meg kell nézni két könyvben, hogy nem-e tartozik büntetéssel, vagy nincs-e nála kint könyv. Tehát ez is igényel annyi időt, mint a szakegyleti irodában a jogosítás . . .

A könyvtárosok³¹

A kölcsönzés nyilvántartása — amire a nyomdászkiadók oly büszkék — kétségkívül pontos és lelkiismeretes volt. Minden esetben gondosan átvizsgálták a visszahozott könyveket is. De a forgalom nagymérvű emelkedése mellett ez a rendszer nem vált be. Az évek folyamán ésszerűsítések történtek, a kölcsönzési nap beéltével a keresés könnyebbé vált, a kívánt könyvek keresését más könyvtáros végezte, más könyvtáros a nyilvántartást, a leltári számokat rávezették az olvasó kölcsönjegyére, és a törlést a könyvekbe bélyegzett kölcsönzési nap alapján utólag végezték el, ha a forgalom nagy volt. A két világháború között az olvasó a könyvek visszaadása után megkaphatta a kért könyvet, így a rossz rendszer hátrányai már csak a könyvtárosokat sújtották.

Katalógus

Az olvasók beiratkozáskor nyomtatott katalógust kaptak, amely a könyvtár használati szabályait is tartalmazta. Az első katalógust 1869-ben adták ki. A második kiadásra már 1872-ben sor került.³² Általában öt-tíz évenként új katalógust, három-négy évenként pótlást adtak ki.

Új katalógus szerkesztésekor a nyomdász könyvtárnokok egész könyvanyagukat újból helyszámozták (a raktározás így egyszerre betűrendi, ill. szakrendi és folyószámrendszerben történt).

Az 1899-es jegyzékben az egyes betűk után a szerkesztők átugrottak számokat, és a pótcímjegyzék kiadásánál ezeket a számokat használták fel; kitűnt azonban, hogy az „ugrások” nem váltak be, nem tudták helyesen előre megtervezni az egyes betűknél, illetve szakoknál előálló szaporulatot, és a következő jegyzékekben már folytatólagos, ugrás nélküli számozást alkalmaztak.

Ehhez a kétségkívül sok felesleges munkát jelentő rendszerhez a nyomdászkiadóknál akkor is ragaszkodtak, amikor a többi szakszervezeti könyvtárban, amelyek egyébiránt majdnem mind a nyomdászok rendszerét vették át, a raktározás folyószám szerint történt, és új katalógus kiadásakor nem bontották meg a raktárt.

A címek közlésekor csak a szerző, könyvcím és helyszám megadására szorítkoztak, a következő könyvjegyzékeken a szakbeosztásban kisebb eltérések előfordulnak, az 1907-es könyvjegyzék szakbeosztása a következő:

³¹ A könyvtárról. Typographia, 1907. 52. sz.

³² F—N: Geschichte der Vereinsbibliothek. Typographia, 1877. 4. sz.

I. Szépirodalom :

1. Regények, elbeszélések.
2. Költemények és színművek.
3. Folyóiratok (irodalmi).

II. Tudományos művek :

1. Tudományos zsebkönyvtár.
2. Jog- és államtudományi művek.
3. Törvények és rendeletek.
4. Történelmi művek.
5. Természettudományos művek.
6. Földrajzi művek, utazások.
7. Bölcsészeti művek.
8. Életrajzok és jellemképek.
9. Szótárak és nyelvtanok.
10. Enciklopédikus művek.
11. Közgazdasági munkák.
12. Szociálpolitika.
13. Kultúrtörténet.
14. Tanulmányok, folyóiratok, különfélék.
15. Szociális művek.
16. Szakirodalom (nyomdászati) szakművek, szaktörténelem, szakfolyóiratok.

Külön szerepeltek a katalógusban a német nyelvű művek és *Régi könyvek* címszó alatt a nyomdászattörténet szempontjából érdekes, régebbi, XIX. század eleji, XVIII. századbeli nyomtatványok, amelyeknek gyűjtését a könyvtár a szakmai tudás terjesztése érdekében szintén feladatának tartotta.

Az 1938-as könyvjegyzék javított szakbeosztása :

Szépirodalom :

1. Regény, elbeszélés.
2. Költemény, színmű.

Ismeretterjesztő :

1. Művelődés, irodalom.
2. Élet- és jellemrajz.
3. Földrajz, népismeret, útleírás.
4. Történelem, történet.
5. Természettudomány.
6. Bölcelet.
7. Közgazdaság.
8. Orvostudomány.
9. Jog- és államtudomány, törvény és rendelet.
10. Enciklopédia, szótár, nyelvtan.
11. Társadalomtudomány, szocializmus.
12. Vegyes.
13. Album, emlékirat, folyóirat.

A könyvállomány összetétele

A könyvtári katalógusok alapján képünk lehet a könyvállomány összetételéről. Sajnos az 1899 előtti könyvjegyzékeket nem volt módunkban tanulmányozni, de PRÁGER Miklós a *Társadalmi Szemlében* megjelent tanulmányában mint MARX műveinek Magyarországon való elterjedésének egyik legrégebbi adatát közli, hogy a *Kapital* 1867-ben megjelent első kötete a pest-budai könyvnyomdászok önképző egyletének 1869-ben kiadott könyvjegyzékében már megtalálható.³³

³³ PRÁGER Miklós: *Marx—Engels műveinek magyar kiadásairól és elterjedéséről*. Társad. Szle. 1953. 320. l.

Bizonyos, hogy a könyvtár fennállása óta a nyomdászok fontosnak tartották a szépirodalom mellett a szocialista irodalom és az általános ismeretterjesztő irodalom gyűjtését, terjesztését. Különös gondot fordítottak a szakirodalomra. Érdeklődésük kiterjedt a nyomda- és könyvtártörténeti munkákra, a régi könyvekre (1881-ben a *Typographiában* is közlik, hogy gyűjteményükben megvan a régi pesti TRATNER nyomda 1793-as kiadványa),³⁴ bibliofil kiadványokra.

A rendelkezésünkre álló könyvjegyzékek alapján a századfordulótól kezdve módunkban van a könyvanyag összetételét részletesen elemezni.

Az 1899-i és 1907-i címjegyzékek tanúsága szerint a szépirodalmi művek kiválogatása gondos, rendszeres. Megtalálhatók a világirodalom magyar vagy német nyelven hozzáférhető klasszikusai: DICKENS, DIDEROT, FRANCE, GOETHE, GOGOL, HUGO, MANZONI, MAUPASSANT, SCOTT, THACKERAY, KLEIST, FIELDING, E. T. A. HOFFMANN stb.

A magyar irodalom a nyolcvanas évek elején még igen hiányos. A magyarosodási harc során egy szaktárs részletezi a hiányokat: „a magyar irodalom egy képviselőjének sincs meg a teljes kiadása, a legújabb tudományos és főleg történeti munkák nagy része hiányzik.”³⁵ A könyvtári bizottság jelentése azonban 1884. október 3-án már arról számolt be, hogy JÓKAI MÓR összes műveit megvették, így a századfordulón már senki sem kifogásolhatta, hogy a magyar irodalom nincs megfelelően képviselve.

Az 1899-i könyvjegyzékben a következő magyar költők műveit találjuk: ÁBRÁNYI, ARANY, BAJZA, BARTÓK Lajos, BENEDEK Aladár, BERZSENYI, CSOKONAI, DAYKA, ENDRÓDI Sándor, GARAY, GYULAI, KAZINCZY, KISFALUDY Károly, KISS József, LISZNYAI, PALÁGYI Lajos, PETŐFI, REVICZKY, SÁROSSY Gyula, SZABOLCSKA, SZÁSZ Károly, SZÁVAY Gyula, SZELESTEY László, THALY Kálmán, TOLNAI Lajos, TOMPA Mihály, TORKOS László, TÓTH Kálmán, VAJDA János, VITKOVICS Mihály, VÖRÖSMARTY — pedig nem a költői művek gyűjtését tartották elsődlegesnek.

Ami a prózát illeti, SZABÓ ERVIN GULYÁS Pál elleni vitacikkében így írt: „A könyvnyomdász szakegylet 1907-ben már 6440 kötetes könyvtárát miért nem veszi észre s miért nem figyel fel arra, hogy ott Bársony 9, Bródy 37, Gárdonyi 27, Herczeg 21, Jókai 280, Mikszáth 66, Pekár 10 kötettel van képviselve, stb. ! Mutasson Gulyás Pál egyetlen népkönyvtárt, amely állami és községi támogatás nélkül, sőt éppen folytonos üldözések közepette ilyen gyűjteményt hozott össze. Pedig majd ilyen szakegyleti könyvtár nem egy, de több van Budapesten.”³⁶

A könyvválogatáson meglátszott az is, hogy munkáskönyvtárban vagyunk, a haladó szellemű, materialista és szocialista szerzők műveinek beszerzését, olvastatását fontosnak tartják. ZOLA magyarra fordított művei mind megvoltak, és bár a könyvtár kevés művet vásárolt több példányban, a ZOLA-könyvek nagy része két, de néhány mű három példányban is szerepelt a jegyzéken. PETŐFI kedves költőjének, BÉRANGERNAK életrajza, CSERNI-SEVSZKI: *Mit tegyünk*, HAUPTMANN: *A takácsok*, Silvio PELLICO: *Börtöneim*, NASZÓDI Zsigmond, KÁSZONYI Dániel, TOLNAI Lajos művei, JACOBSEN: *Niels Lyhne*, Upton SINCLAIR: *A posvány*, GORKIJ: *Éjjeli menedékhely*, HERWEGH költemények stb. mind erről az érdeklődésről vallanak.

³⁴ *Typographia*, 1881. 44. sz.

³⁵ -Y.: *Az önképzőosztály és a könyvtár*. Typographia, 1884. 22. sz.

³⁶ SZABÓ ERVIN: *Az új jóvárosi könyvtár dolgában*. Magyar Könyvszle. 1910. 343.

A szépirodalom mellett (mint a szakrendszer ismertetésekor is láthattuk) igyekeztek mindenfajta ismeretterjesztő művet is beszerezni. Minden magyar nyelven megjelent és majd minden német nyomdászati szakmunkát megvásároltak. Ezenkívül járatták a magyar és idegen nyelvű szaksajtót is, beködtették, megőrizték. A munkásmozgalmi irodalom gyűjtését is fontos feladatnak tartották. A munkásmozgalom akkori ideológiai fejlődésére jellemzően LASSALLE éppen úgy megtalálható volt a könyvtárban, mint MARX és ENGELS, BEBEL és MEHRING. Megtaláljuk LIEBKNECHT műveit, de SCHULZE-DELITZSCH, BERNSTEIN, ADLER Victor stb. műveit is. Megvásárolták természetesen a pártkiadványokat is. Minthogy német nyelven nagyobb anyag állott rendelkezésre, gazdagabb a német rész. Érdekes, hogy a „szocialista” irodalomba sorozták MORGAN: *Die Urgesellschaft*-ját, amelyet nyilván ENGELS: *Család, állam, magántulajdon* . . . műve miatt vettek meg, ugyanígy KAUTSKY művei mellett szerepel MORUS *Utopiája* is.

Megtaláljuk a jegyzékben a Társadalomtudományi Társaság kiadványait (LORIA, BATHÁNY Ervin, WEBB, GEORGE, JÁSZI Oszkár), a Világkönyvtár köteteit, TÁNCICS Mihály és SZABÓ Ervin majd minden művét, KÜLFÖLDI Viktor és MEZŐFI Vilmos munkáit. A szakmai irodalom egyéb rovatában található a könyvkiadók millenniumi könyvjegyzéke, *Az iparművészet könyve, Művészetek története*, SZANA: *A könyv régen és most*, MISZTÓTFALUSI KIS Miklós *Mentsége* stb.

Igen jól válogatott és gazdag a könyvtár történeti anyaga. A filozófusok között képviselve vannak: KANT, SPINOZA, DIDEROT, RENAN, Herbert SPENCER, SCHOPENHAUER.

A természettudományos anyag viszonylag szegény: DARWIN, FLAMMARION stb. (igaz, kevés kiadvány is jelent meg ebben az időszakban). Egytől-egyig megvásárolták a *Tudományos Zsebkönyvtár* köteteit, az akadémiai *Magyar történeti életrajzok* sorozatát. Nem hallgathatjuk azonban el, hogy nemcsak színvonalas irodalom, ismeretterjesztő és tudományos könyvanyag volt a könyvtárban. Akadt ponyva is: PONSON du TERRAIL, BENICZKYNÉ stb. A szakszervezet vezetői, mikor az olvasás színvonalának emelésével foglalkoztak, erősen fájlalták, hogy a használat elsősorban ezeken látszik meg. „Elrongyolódtak Rinaldo Rinaldini, Az inquisitio titkai, Ponson du Terrail, a pikáns könyvek: Boccaccio, Casanova” — írja ZAKA Lajos 1892-ben.³⁷

Kétségtelen szépséghiba — de az ország többi népkönyvtárai, a kaszinói könyvtárak könyvállománya, használata túlnyomóan ebből a műfajból adódik. „Egyes népes s országszerte elismert, művelt közönséggel bíró városok összes olvasóegyleteiben is mily kevés könyv van. Hogy csak egy pár példát említsünk: Brassóban 1415, Debrecenben 2329, Egerben 1810, stb. stb.” De különösen szomorú a könyvállomány összetétele, melynek túlnyomó része ponyva és szennyirodalom. Jellemző példaként említenek egy kaszinói könyvtárat, amelyben „nagy költőinket csak Arany képviseli”, s egy másikat, hol PETŐFITől csak a *Hóhér kötele* van meg.³⁸

Az 1938-as jegyzék tanúsága szerint a könyvtár a lehetőség határain belül folytatta korábbi hagyományainak megfelelően a haladó, színvonalas irodalom gyűjtését.

³⁷ ZAKA Lajos: *Mit olvassunk?* Typographia, 1892. 43. sz.

³⁸ GYÖRGY Aladár: *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*. Bp. 1886.

Megvásárolták a szovjet írók Magyarországon megjelent (SOLOHOV, A. TOLSZTOJ, ILF-PETROV, KATAJEV, EHRENBURG műveit, TARASZOV RODIONOV *Csokoládéja*, melynek terjesztését annak idején betiltották stb.) s a külföldi haladó írók műveit; ANDERSEN NEXÓ, ARAGON, BARBUSSE, FRANCE, DOS PASSOS, DREISER, E. E. KISCH, VAN VECHTEN stb., antifasiszta műveket: ROESMANN: *Fischbein élni akar*, KÖRBER: *Ruth és a harmadik birodalom*, Természetesen megvoltak a szocialista írók írásai: NASZÓDI: *Dózsa népe*, FARKAS Antal, KASSÁK könyvei, VÁRNAI Zseni, s megtalálhattuk az emigráns kommunista írók könyveit is: BALÁZS Béla, BARTA Lajos, GERGELY Sándor, a Nyugat írói; a falukutatók, népiesek műveit: DARVAS, ILLYÉS, NÉMETH László, KOVÁCS Imre, FÉJA Géza, SZABÓ Zoltán, ERDEI Ferenc, KODOLÁNYI és VERES Péter írásait. Nem hiányzott PROUST, HUXLEY, GIDE sem; mindazt, ami irodalmi értéket jelentett, a könyvtár igyekezett beszerezni, de nem volnánk tárgyilagosak, ha elhallgatnánk, hogy azért szerepel a jegyzékben RACHMANOVA, PITIGRILLI, ERDŐS Renée, DRASCHE-LÁZÁR Alfréd is.

N. L. szaktárs ugyan hangsúlyozza, hogy „ponyvára soha egy fillért nem adunk ki, az ajándékozás útján becsúszott selejttől időszaki mustrálás után szabadulunk.”³⁹

A prózai művekkel szemben a költői művek kiválogatása már gyengébb. Itt nem folytatja a könyvtár az első világháború előtti hagyományokat. ADY 13 kötettel, BABITS 4 kötettel szerepel, de TÓTH Árpád hiányzik, nem található JUHÁSZ Gyula, KOSZTOLÁNYI verseskötete sem. (Prózájukat beszerezték.)⁴⁰

Az ismeretterjesztő irodalom továbbfejlesztését a régi ütemben már a HORTHY-korszak kiadói sem tették lehetővé. A könyvjegyzék tanúsága szerint a könyvtár beszerezte a megvásárolható szocialista irodalmat, a Népszava kiadványain kívül szocialista frakciós kiadványokat is, pl. az 1943-i pótgjegyzék tanúsága szerint RUDAS Béla *Imperializmusát*. — Az irodalomtörténet és a történelem iránti érdeklődés mellett szól BENEDEK Marcell, BABITS Mihály irodalomtörténetének, ADY-ról szóló monográfiáknak, KIRÁLY György, SEBESTYÉN Gyula irodalmi tanulmányainak, HÓMAN—SZEKFI *Magyar történetének*, SZIMONIDESZ vallástörténetének, a BARÁT—ÉBER—TAKÁCS művészettörténetnek és CSERÉPFALVI életrajz-kiadványainak beszerzése. Megvásárolták a BÚVÁR természettudományos kiadványait. Viszonylag nagy számban szerepelnek a jegyzéken orvosi könyvek (népszerű orvosi könyvek, pszichoanalitikus művek) és útleírások.

A német nyelvű könyvanyagot nem fejlesztették a két háború között — a szükséglet a minimálisra csökkent.

A könyvtárosok

A könyvtár munkájának jellegét nagymértékben a könyvtárosok személye biztosítja. A nyomdások meg is becsülték őket. Jellemző, hogy a vezető könyvtáros az első évtizedekben választott funkcionárius volt. Az egylet legtekintélyesebb tagjai vállalták ezt a feladatot. 1869-ben pl. ÁCS Mihályt, a nyomdásztársadalom egyik legmegbecsültebb tagját, szakíró

³⁹ *Typographia*, 1934. 41. sz.

⁴⁰ Ami ezeknél súlyosabb, JÓZSEF Attila sem szerepel a jegyzéken, habár FRÖHLICH Sámuel elvtárs közlése szerint a könyvtár birtokában volt.

választották meg könyvtárnoknak, aki egy ideig az egyesületnek titkára, a központi lapnak szerkesztője volt.

A könyvtárosok a heti-háromszori kölcsönzés ellátása mellett vezették a statisztikát, gondoskodtak a könyvbeszerzésről, katalógusok kiadásáról, általában a könyvtár rendjéről. Fizetést nem kaptak, időnként kisebb-nagyobb összegekkel jutalmazták őket. Könyvtárosi teendőiket napi munkájuk mellett kellett ellátniuk, így a leltárellenőrzést, könyvtárrendezést, katalógusszerkesztést csak úgy tudták megoldani, hogy nyáron hosszabb ideig (többnyire május közepétől szeptember közepéig) szüneteltették a kölcsönzést, erre az időszakra minden évben a kikölcsönzött könyveket is mind bevonták.

1886-ban az egyik nyomdász megunva a hosszú szünetet, javasolja,⁴¹ hogy legyen fizetett könyvtáros, mindennap legyen könyvtári óra, és ne legyen nyári zárás. BOTSÁK Ferenc főkönyvtárnok válaszol erre a követelésre, szerinte nem jó a fizetett könyvtáros, mert ha egy könyvtárost fizetéssel alkalmaznának, „a többi nem fizetett könyvtárnok rosszabbul végeznék akkor munkáját, az egyedül maradó könyvtárnokot a türelmetlen tagok annyira inzultálnák, hogy megszökne”, — állandó lenne a könyvtárosok változása.⁴²

Az első világháború előtti időszakból több adatunk is van, hogy az olvasók és a könyvtárosok közötti viszony nem volt egészen súrlódásmentes. A körülményes könyvtári rend, a nagy forgalom türelmetlenné tette a tagságot. A könyvtárosok pedig, akik szabad idejüket áldozták fel szaktársaik szolgálatára, megsértődtek, hogy munkájukat nem méltányolják kellőképpen. Pedig ez a munka — hiányosságai ellenére is — elismerést érdemelt. A gondosan összeállított katalógusok, a könyvtár nagy forgalma mind a nyomdász-könyvtárosok mellett vallanak, szocialista áldozatkészségükről, a kultúra, a szakma iránti lelkesedésükről szólnak. Egy-egy könyvtáros évekig, esetleg évtizedekig végezte munkáját. Iskolai képzettségük talán nem volt magas, de pótolta ezt érdeklődésük, tudásvágyuk, könyv- és könyvtárszeretetük.

A két világháború közötti években a régi panaszok megszűntek. Régi könyvtári tagok visszaemlékezései szerint szívélyes, családias hang uralkodott a könyvtárban. Az egyik helyiségváltoztatáskor a „csapóablak” is megszűnt.

A könyvtárosok mindig tudatában voltak annak, hogy mint munkásszervezet funkcionáriusai, feladatuk az olvasás színvonalának emelése, az olvasás, a művelődés felhasználása az osztályöntudat erősítésére. Segítette őket ebben a törekvésükben a szakszervezet vezetősége. Előadások hangzottak el, cikkek jelentek meg, irányt mutatva, tanácsot adva az olvasáshoz. És ha az útmutatás tartalmi részével nem is értünk ma teljesen egyet, méltányoljuk a jó szándékot.

ZAKA Lajos 1892-ben és 99-ben a szépirodalom kedvelőinek elsősorban a jó magyar írókat: EÖTVÖST, JÓKAIT, JÓSIKÁT, a humort keresőknek ASZALAYT, FRANKENBURGOT, NAGY Ignácot ajánlja. De felhívja a figyelmet a történeti művekre — és az elsősorban német nyelven hozzáférhető bő szocialista és szakirodalomra. ZAKA idejében a szocialista irodalom magyar nyelven nem volt hozzáférhető, de hogy negyven év múlva LÁSZLÓ Dezső is megreked a liberális irodalomszemléletnél, — az alig bocsátható meg.

LÁSZLÓ Dezső 1932-ben: *Mit olvasson a munkás* c. cikkében⁴³ elsősorban a *Népszava* olvasásának fontosságát hangsúlyozza, majd a klasszikusok

⁴¹ *Typographia*, 1886. 32. sz.

⁴² BOTSÁK Ferenc: *Az egyeteli könyvtár*. *Typographia*, 1886. 34. sz.

⁴³ *Typographia*, 1932. 23. sz.

olvasásának fontosságáról beszél. Elsősorban ROUSSEAU, VOLTAIRE, HUGO, HEINE, DARWIN, EÖTVÖS, PETŐFI, ARANY olvasását ajánlja, s felhívja a figyelmet az elmélyült olvasás fontosságára. Javasolja, hogy egy történelmi eseményről több könyvet olvassanak el, úgy alkossák meg véleményüket. Óv attól, hogy valaki csak azért olvasson, hogy mások előtt fitogtassa tudását.

Mint a többi szakszervezeti könyvtáros, a nyomdászkönyvtárosok is a Szociáldemokrata Párt, a Szaktanács könyvtárosképző szemináriumait hallgatták. A könyvtárosképzőket PAJOR Rudolf 1928-ban így ismerteti:⁴⁴

„Itt a hallgatóság irodalomtörténeti képzésen kívül olyan gyakorlati útmutatókat is kap, amelyek segítségével részint alaposan tudja berendezni a szak- és párt-szervezetekben szükséges munkás-könyvtárakat, képes azt helyesen adminisztrálni, de azonkívül minden könyvtáros megtanulja azt is, hogy miképp kell a munkás-olvasóközönséggel a mi szempontunkból fontos és nélkülözhetetlen könyveket elolvastatni.”

A rendszeresen ismétlődő könyvtáros szemináriumoknak eredménye volt az is, hogy a budapesti munkás-könyvtárosok között állandó kapcsolat alakult ki. A könyvtárosok magatartását, politikai állásfoglalását jellemzi a *Népszavában* 1943-ben megjelent nyilatkozatuk.⁴⁵ Összeállítói között nyomdászkönyvtáros is volt, és tartalma jellemző minden munkás-könyvtárra.

A könyvtárosok munkaközössége ugyanis közös munkával mintakönyvtárat dolgozott ki, melynek kiindulása egyéni jegyzékek összeállítására volt. A mintajegyzékben a következő művek szerepeltek a leggyakrabban:

SOLOHOV : *Csendes Don*, 29, GORKIJ : *Anyja*, 28, KOVAI : *Földönfutók*, 21, STEINBECK : *Erik a gyümölcs*, 21, TOLSZTOJ : *Háború és Béke*, 21, DOSZTOJEVSZKIJ : *Bűn és bűnhődés*, 21, ADY Endre : *Összes művei*, 20, JÓZSEF A. : *Összes művei*, 20, ZOLA : *Germinál*, 20, PETŐFI : *Összes művei*, 18, HUGO V. : *Nyomorultak*, 18, SINCLAIR : *Kutató Sámuel*, 17, TRAVEN : *Taliga*, 16, TRAVEN : *Gyapotszedők*, 16, MARTIN DU GARD : *Thibault család*, 16, FRANCE : *Pártütő angyalok*, 15, FRANCE : *Pingvinek szigete*, 15, LONDON : *Vaspata*, 15, ARAGON : *Bázei harangok*, 14, KATAJEV : *Hajrá*, 14, TRAVEN : *Fehér róza*, 13, SINCLAIR : *Petróleum*, 13, FINK : *Éhes vagyok*, 13, KASSÁK : *Egy ember élete*, 12, REYMONT : *Parasztok*, 12, ILLYÉS : *Puszták népe*, 12, TRAVEN : *Halálhajó*, 11, AVDEJENKO : *Szeretek*, 11, EHRENBURG : *Az autók élete*, 11, NAGY István : *Az Oltjánok unokája*, 11 ízben.

Kimutatás készült az egyes írók népszerűségéről is.

Ezen a jegyzéken a legtöbbször szereplő írók sorrendjében nincsenek felsorolva az egy művel szereplő szerzők, mint pl. JÓZSEF Attila. A sorrend itt így alakul: GORKIJ, SINCLAIR, ZOLA, TRAVEN, FRANCE, LONDON, TOLSZTOJ, HUGO V., EHRENBURG, JÓKAI, KASSÁK, SOLOHOV, ILLYÉS, DOSZTOJEVSZKIJ, DARVAS József, MERESKOVSKIJ, NAGY István, MARTIN DU GARD, ARAGON, LEWIS, ASCH, E. E. KISCH, KATAJEV, FINK, EÖTVÖS, MÓRICZ, BALZAC, WELLS, FEUCHTWANGER, WERFEL, St. ZWEIF, BARBUSSE, REYMONT, CSEHOV, Th. MANN stb.

A könyvtárosok szerint a jegyzék nemcsak azt mutatja, melyek a könyvtárosok kedves könyvei, hanem azt is, melyik író egyénisége áll legközelebb a munkássághoz, vagy legalábbis annak egy jelentős rétegéhez. „A munkássághoz tehát és nem a könyvtárosokhoz csupán, mert mindegyikünk évek, sőt évtizedek óta tölti be ezt a fontos munkakört, s így joggal hihetjük, hogy rajtunk keresztül nagymértékben érvényesül a munkásság osztályöntudatos és már irodalmilag fejlett izlésű részének kulturális törekvése.”

⁴⁴ PAJOR Rudolf: *A szocialista munkásoktatás*. Szocializmus, 1928. 454. l.

⁴⁵ *Válaszolnak a munkás-könyvtárosok*. Népszava, 1943. dec. 12. 16. l.

A könyvtárosok figyelemre méltán fejezik be közleményüket:

„A mi célunk ugyanis csak kisebb részben az, hogy jó könyveket nyújtsunk az olvasóknak, s így esetleg a könyvmolyok számát gyarapítsuk, akik az élet felelősségétől az olvasás felelőtlenségébe menekülnek. Mi azt akarjuk, hogy olvasóink osztálytudatos dolgozók legyenek, a nyújtott jó olvasmánnyal munkás-feladataikat, amelyek egyben általános emberi feladatok, tudatosítsuk és segítségükre legyünk abban a munkában, amelynek célja az új társadalom kiépítése. Ha majd néhány év múlva azután statisztika készül arról, hogy milyen műveket és írókat kedvelnek leginkább a munkáskönyvtárak olvasói, úgy egészen más, még biztatóbb jegyzéket kapunk. Reméljük, hogy ebben a jegyzékben a magyar írók az élen fognak szerepelni. De ez már az írók és nem a könyvtárosok dolga.”

*

Elmondhatjuk, hogy a magyar nyomdászknnyvtár az első világháborút megelőző időszakban nemcsak legnagyobb és legjobb munkáskönyvtára, hanem a legszínvonalasabb népkönyvtára volt az országnak.

A könyvtár fénykora a munkásmozgalom fölfelé ívelő időszaka — a nyomdászszervezet fénykora. A szakszervezeti mozgalom hanyatlásával, a két világháború közt, a könyvtár jelentősége is csökkent.

A nyomdászknnyvtár léte és működése munkásmozgalmunknak kétségtelenül pozitívuma: történetében tükröződnek a hazai munkásság kulturális törekvései, áldozatkészsége. Tapasztalhatunk azonban működésében maradiságot, megalkuvást és oly korlátokat is, melyek a szakszervezeti mozgalom helyzetével függtek össze.

Feltétlenül érdeme, hogy a legális kereteken belül hozzáférhetővé tette a haladó, a szocialista irodalmat. Működésével hozzájárult a munkásosztály kulturális felemeléséhez, ahhoz, hogy nem egy tagja osztályöntudatra ébredt, részt vett az osztályharcban.

Függelék

Statisztikai adatok

Év	Könyvvállomány Kötet sz.	Beiratk. olv. száma	Rp-i egy. tagok száma	Kölcsönzött kötetek száma	Megoszlás	
					Szépirodalom	Ismeretterj.
1866	500		521			
1869	840		821			
1876	1 167		776			
1882/3	2 014	243	758	2932	2 547	385
1885/6	2 921	219	751	4974	4 521	453
1901/2	3 283			13 214		
1909	6 552	1 192	6 584	59 600		
1916		747	5 268	37 800		
1926	9 436			2 048		
1929	10 281	383		5 073	4 611	462
1931		629	5 364	8 130	7 755	375
1935	10 797	582	5 644	10 090		
1937	11 295	410	5 551	9 035	8 038	997
1938	6 897 ¹	594	5 550	7 042		
1941	7 322	396		8 194		
1942	7 425	382		10 788		

1919-ig a nyomdászok csak szakmunkásokat vettek fel tagjaik sorába. 1919-től segédmunkásokat is, ezeknek azonban csak kis hányada vette igénybe a könyvtárat.

¹ Ebben az évben kiselejtezték 4231 kötetet.

MÁRTA NYILAS : DIE BUDAPESTER BUCHDRUCKERBIBLIOTHEK. GESCHICHTE DER ERSTEN UNGARISCHEN ARBEITERBÜCHEREI (1865—1945)

Die bis auf heute bestehende Buchdruckerbibliothek wurde im Jahre 1865 im Rahmen des Buchdruckerbildungsvereins gegründet. Den Grundstock ihres Buchbestandes bildeten die Geschenke der Buchdruckergesellen und der Buchdruckereien. Vom Jahre 1870 an aber erhielt sie vom Verein einen regelmässigen jährlichen Voranschlag für Bücheranschaffung. Die Zahl der Leser und des Buchbestandes erhöhte sich stetig. Vor dem ersten Weltkriege belief sich die Zahl der Leser auf über 1000, somit ein Sechstel der Vereinsmitglieder.

Nach dem Sturze der Räterepublik im Jahre 1919 hat die Tätigkeit der Bibliothek vier Jahre lang ruhen müssen. In der Zwischenkriegszeit hat sie ihre frühere Beliebtheit, den früheren Umsatz nicht mehr erreichen können.

1929 besass die Bibliothek schon über 10 000 Bände.

Die Bibliothekare verrichteten ihre Arbeit in ihrer Freizeit. Die Bibliothek hat gedruckte Kataloge herausgegeben, der erste dieser Kataloge erschien im Jahre 1869. Der Umsatz wurde statistisch erfasst, die Methode der Evidenzführung war ziemlich umständlich, aber präzise.

Nach den Katalogen zu urteilen wurde der Bücherbestand sehr sorgfältig ausgewählt. Man beschaffte stets einen Bücherstoff vom besten Niveau, man konnte dort immer die fortschrittlichsten Bücher finden, obwohl der seichteren Unterhaltungsliteratur gewisse Zugeständnisse gemacht wurden.

Die Bibliothek besass Bücher in ungarischer und deutscher Sprache. Bis zu den achtziger Jahren wurden zum grössten Teil deutsche Bücher gelesen. Als die Magyarisierungsbewegung im Vereine bemerkbar wurde, änderte sich das Verhältnis zugunsten der ungarischsprachigen Bücher. Zwischen den beiden Weltkriegen reduzierte sich das Anschaffen und Lesen der deutschsprachigen Bücher auf ein Minimum.

Neben der schönen Literatur wurden auch allgemeine populärwissenschaftliche Werke angeschafft und mit besonderer Sorgfalt wurde die sozialistische Literatur gesammelt. (Der im Jahre 1867 erschienene erste Band vom *Kapital* figuriert auf dem Bücherverzeichnis des Jahres 1869!).

Mit einer ebenfalls grossen Umsicht wurde die Fachliteratur gesammelt. Im Jahre 1941 wurde eine besondere Fachbibliothek aufgestellt.

Zwecks Weiterentwicklung des literarischen Geschmacks der Leser veranstaltete die Gewerkschaft zwischen den beiden Weltkriegen regelmässig Literaturvorträge vom guten Niveau. Den entwickelten und fortgeschrittenen Geschmack der Bibliothekare spiegelt das Musterverzeichnis, das in der Arbeiterzeitung *Népszava* im Jahre 1943 erschienen ist.